

DALMATIA SUPERIOR

U latinskim sredovječnim povijesnim izvorima naziv Dalmacije javlja se u oblicima *Dalmatia-ae*, *Dalmatiae-arum* te *Dalmatia Superior* i *Inferior*. Svakako ove razlike imaju svoj povijesni razlog, a tim i važnost.

God. 10. n. er. razdijeljena je rimska pokrajina *Illyricum* na *Superior* i *Inferior* provincia *Illyricum*. *Superior* se počeo odmah neslužbeno, a u 2. st. i službeno nazivati *Delmatia* — *Dalmatia*; prostirao se uz more od Raše u Istri do Mata u Albaniji, na kopnu do Posavlja i Kosova polja.

Dioklecijanovom administrativnom reformom 297., *Superior p. Illyricum* ili *Dalmatia*, pravcem Budva—Drina podijeljena je na Dalmaciju u pravom smislu i *Praevalis* ili *provincia Praevalitana*. Od tog vremena dalje u rimsko doba naziv *Dalmatia* upotrebljava se samo za sjeverni dio bivše cjelokupne Dalmacije, a za onaj južni isključivo *Praevalis*.

Avarsko-slavenskim uništenjem prostrane rimske provincije Dalmacije početkom 7. st. ime Dalmacije ograničeno je na malen prostor, na primorska mjesta: Krk, Cres, Rab, Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, Roze, Kotor i Budva. Oni polovinom 8. st. sačinjavaju bizantinski dalmatinski temat (*θέμα Δαλματίας*).

Pluralni oblik *Dalmatiae* zajamčen je prvi put poslije propasti zapadnoga rimskog carstva. God. 489. spominje se otok Mljet kao carsko dobro (*patrimonium*) »in provintia *Dalmatiarum*«. ¹ Gotski kralj Atalarik šalje 526. Osvina komesa, da upravlja »ad *Dalmatiarum* atque *Suauiæ* provincias«. ² Papa Vigilije god. 549. piše đakonu Sebastijanu, kako ga je na njegovu molbu poslao, da uredi »*Dalmatiarum patrimonium*«; usprkos neurednosti i drugome, sastavši se papa sa Sebastijanom u Solunu vraća ga »*Dalmatias patrimonii regendi causa*«, zabranjujući mu udaljiti se prije nego sakupi dohotke »tam de *Dalmatiarum patrimonio quam de Praevalitano*«. ³ U drugoj papinskoj poslanici »*Diu vobis Rustice*« Sebastijan je moro upravljati iz Salone (Solina) papinskim dobrom »*Dalmatiarum*«. ⁴

¹ Thalloczy — Jireček — Sufflay, *Acta et diplomata Albaniae*, Beč 1917, 7.

² I. Kukuljević, *Codex diplomaticus* I Zagreb 1874, 2.

³ n. m. 4 i 5

⁴ c. d. 7.

Po pravilu latinske gramatike,⁵ da imena zemalja dolaze u pluralnoj formi jedino, kad je dotična zemlja razdijeljena na više dijelova, i da svaki dio nosi njeno ime, morala je svakako i rimska pokrajina Dalmacija, bar u vrijeme propasti carstva, biti razdijeljena na nekoliko dijelova. Utvrditi te dijelove nije moguće.⁶

U srednjem vijeku, od 8. st. dalje, javlja se češće u spomenicima pluralni oblik. Tako se oblik *Dalmatiae* -arum nalazi na prijelazu 8. i 9. st. u pjesmi akvilejskog patrijarha Paulina (776—802), koju je spjevao u čast furlanskog markgrofa Eriha, kojega 799. ubiše Hrvati nedaleko od Trsata. Pjesnik ističe, kako je Erih pokorio uz druge narode i one »*Dalmatiarum quibus obstat terminus*«. ⁷ Pluralni oblik nalazi se i kod mletačkog ljetopisca Ivana Đakona (početak 11. st.). Za god. 805. on piše, kako je mletačko brodovlje pošlo »ad *Dalmatiarum provinciam depopulandam*«; ⁸ god. 806. da je bizantski vojskovođa Niceta poslan s vojskom »in partes *Dalmatiarum*«; ⁹ god. 872., kako Saraceni »*quasdam Dalmatiarum urbes depopulati sunt*«. ¹⁰ Pluralni oblik ističe se osobito u aktima splitskih sabora 925. i 928.: »*consulatu peragente in provincia Chroatorum et Dalmatiarum finibus Tomislao rege*«; »*simulque episcopis Dalmatiarum*«; »*Dalmatiarum peragrantes civitates*«; »*caeterae ecclesiae Dalmatiarum*«; »*cur vos Dalmatiarum episcopi*«. ¹¹ U svim dosada navedenim slučajevima po srijedi je uvijek jedino naziv »*Dalmatiarum*« i odnosi se samo na kraj sjeverozapadno od Budve, a nikada na onaj jugoistočno, t. j. na Prevalitanu.

Iz ovoga slijedi, da se od samog početka 9. pa sve do 10. st. u izvorima nalazi uz obični singularni oblik *Dalmatia* i pluralni *Dalmatiae*. Budući da se ovdje radi samo o dijelu nekadanje velike rimske pokrajine Dalmacije, razlog se pluralnom obliku ne može tražiti samo u tradiciji nepoznate podjele u rimsko doba; uzrok može biti i upravne naravi vremena tih izvora. Poznato je, da su bizantski temati (= vojnoupravne jedi-

⁵ Dr. R. Kyhner, *Grammatik der lateinischen Sprache*, Hannover 1878, 51.

⁶ Možda po imenima starih ilirskih plemena; po geografskom položaju — primorska i zagorska —; po konventima, od kojih su poznati liburnijski, antonitanski i naronski. Nikako ne stoji mišljenje, da se pluralni oblik upotrebljava radi podjele iz godine 297. na *Dalmatia* i *Prævalis*, jer pap. Virgilije izričito razlikuje *patrimonium Dalmatiarum* od onoga de *Prævalitano*.

⁷ Fr. Rački, *Documenta*, Zagreb 1877. 301.

⁸ n. m. 310.

⁹ n. m. 311.

¹⁰ n. m. 365.

¹¹ n. m. 187, 188, 190, 195, 196.

nice) bili podijeljeni na pokrajine; polovinom 8. st. osnovan je Dalmatinski temat, a jer se poslije toga doba ponovno upotrebljava pluralni oblik, može se pretpostaviti, da je Dalmatinski temat pri samome svom osnutku bio podijeljen na više dijelova, dotično na dvije pokrajine: jedna od Krka do Splita, a druga od Dubrovnika do Budve, pa odatle i pluralni oblik.

Izravnu potvrdu za dvije pokrajine dalmatinskoga temata daje car Konstantin Porfirogenit († 959). Pišući o arapskoj provali u Jadran 866./7. kaže, kako Arapi, zauzevši Budvu, Kotor i Roze »dodoše također do njihove metropole, koja se zove Dubrovnik, te je opsjedahu dugo vremena«. ¹² Naziv metropole upotrebljava se jedino za sijela političke ili crkvene centralne vlasti, a kako crkvena po sebi otpada, jer je tada stalno još nije bilo, slijedi, da je već u 9. st. ili najkasnije polovinom 10. st., kad je car pisao, Dubrovnik bio sijelo glavaru upravne vlasti, pod kojim su bili Roze, Kotor i Budva. Uz poznatu povijesnu činjenicu, da je u vrijeme bar do kralja Tomislava sijelo dalmatinskog stratega (= vojničkog poglavice temata) bilo u Zadru, a pod tim su strategom bili i Dubrovnik, Roze, Kotor, pa Budva, slijedi da je Dubrovnik u to vrijeme mogao biti jedino i samo sijelo glavaru dijela temata, t. j. pokrajine, a ne čitavog temata. Dakle Dalmatinski temat bio je svakako već u 9. st., a tim i od samog početka podijeljen na dvije pokrajine, i zato se upotrebljava pluralni oblik.

Činjenica, da je Dalmatinski temat bio podijeljen na dvije pokrajine, važna je, jer time mnogi podatak u izvorima postaje jasan, a uvid u povijesni razvoj bizantinske Dalmacije olakšan.

Da li su podjelom Dalmatinskog temata na dvije pokrajine već u ono doba postojali nazivi Dalmatia Superior i Inferior, po sada poznatim izvorima ne može se kazati.

2.

Papinski legat Rajmund de Capella 1177. sazivlje crkveni sinod zadarske, splitske, dubrovačke i barske metropolije u Split, i to zato, da bude lakši pristup biskupima »superioris Dalmatiae«. ¹³ Iz istog vremena je, pa bila i patvorena, bula

¹² n. m., 342 iz djela *De thematibus*, dok u *Vita Basilii*, n. m. 344 isto govori, jedino što Dubrovnik kao metropolu jače ističe riječima *ἡν τὸν ἄλλον δὲ τὸν μετρόπολιν* = glavni grad čitavog naroda - koje iskjučuju svaku sumnju u značenje riječi *μετρόπολις*. Zato pogrešno uzima M. Medini, *Dubrovačke starine*, Dubrovnik 1935, 194-195, 198, 202 da se ove riječi odnose na osnutak crkvene metropolije za cara Bazilija I.

¹³ Smičiklas, *Codex diplomaticus II*, Zagreb 1904, 148.

pape Kalista II. od 28. IX. 1120. upućena »omnibus episcopis Superioris Dalmatie seu Dioclie«.¹⁴ Pavao biskup Ulcinja 13. V. 1139. izjavljuje, da je Dubrovačka crkva »matrem et dominam cunctarum ecclesiarum Superioris Dalmatie«. Dakle u 12. st. postoji naziv Superior Dalmatia.¹⁵

Podjelu na Dalmatia Superior i Inferior imaju Pop Dukljanin (između 1170. i 1180.) i Toma arcidakon splitski († 1268.). Budući da su oni sredovječni ljetopisci, oni su vijesti o nesuvremenim događajima ispisivali iz starijih zapisa, zato su i njihova svjedočanstva o nazivima vrijedna i pouzdana.

Pop Dukljanin u gl. IX. prostor od Vinodola, t. j. od Grobnika do »Dalme« zove »Croatiam albam, quae et inferior Dalmatia dicitur«; od Dalme do Drača »Croatiam rubeam, quae et superior Dalmatia dicitur«.¹⁶ Toma arcidakon o Dalmaciji Inferior i Superior piše, da su splitskim nadbiskupima bili podložni »omnes episcopi superioris et inferioris Dalmatie«; gl. XV. ima naslov »De exemptione episcoporum superioris Dalmatie«; a u gl. XXXIX. kako su Tatari uzmakli i došli »ad civitates maritimas superioris Dalmatie«.¹⁷

Tako u 11. i 12. st. postoje nazivi Superior i Inferior Dalmatia, samo je u pitanju značenje, opseg i vrijeme postanka u našem slučaju Superioris Dalmatiae.

Da se odgovori na ta pitanja, od gornjih izvora dolazi u obzir u prvom redu Toma arcidakon. Po njemu bi u okvir Superioris Dalmatie spadale biskupije »a Ragusio superius« (= jugoistočno), t. j. osim dubrovačke još »catariensis, antibariensis, dulcinensis et suacensis«.¹⁸ Prema tome Superior Dalmatia prostirala se počevši nešto sjevernije od Dubrovnika pa do Bojane.

S ovim prostornim sezanjem u skladu su podaci bule pape Benedikta VIII. od 27. IX. 1022.¹⁹, po kojoj su dubrovačkom metropolitu crkveno uz druge biskupije bile podložne i biskupije Bara i Ulcinja; krajevi pak Bara i Ulcinja u starija vremena nisu nikad bili u sklopu crkvene Dalmacije, a ni politički poslije god. 297.

¹⁴ n. m. 36. seu = i, a ne iii

¹⁵ n. m., 235

¹⁶ F. Šišić, *Letopis Popa Dukljanina*, Beograd 1928, 306

¹⁷ ed. Rački, Zagreb 1894, 35, 43, 44 i 177.

¹⁸ To bi bile biskupije Kotora, Bara, Ulcinja i Svača; posljednje mjesto danas su razvaline Saš na desnoj strani Bojane između Ulcinja i Skadarskog jezera; porušio ga Mongoli 1242. na uzmaku. Up. Jireček — Radonić, *Istorija Srba I*, Beograd 1922, 226.

¹⁹ I. Kukuljević, c. d. 104—105; Thalloszy—Jireček—Šufflay, c. d. 16—17; Šišić, c. d., 70—71.

Da se kod naziva Superior Dalmatia ne radi samo o nazivu crkvene nego i političke organizacije, za to ima opći odgovor. Crkvenoupravne jedinice — župe, biskupije, metropolije i t. d. — imaju glavno pravno i vlastito ime po nazivu mjesta, u kojem je stolica glavarova pojedinih tih crkvenih upravnih jedinica — na pr. zagrebačka nadbiskupija —; sporedno se pak nazivlju ili narodnim imenom — na pr. hrvatski metropolita — ili po imenu političke upravne jedinice, u kojoj se crkvena jedinica nalazi — na pr. ostrogonski nadbiskup bio je i »primas Hungarie«, splitski nadbiskup »primas Dalmatie atque Croatiae«. Ovi posljednji sporedni nazivi nastali su iz starokršćanske prakse, da se upravne crkvene jedinice poklapaju s političkima. Budući da crkveni nazivi pretpostavljaju političke, krajevi su Bara, Ulcinja i Svača na svaki način bili i u političkim granicama Superioris Dalmatiae.

Granice pak te Superioris Dalmatiae nisu se poklapale s granicama dubrovačke tematske pokrajine kojoj je Dubrovnik bio na čelu od 8. do 10. st.; te granice sezale su samo od Dubrovnika do Budve, dok su granice nove zvane Superioris Dalmatiae sezale do Bojane.

Riješivši tako opće pitanje prostora, ostaje važnije pitanje, kada i kako se dalmatinsko-dubrovačka pokrajina proširila od Budve do Bojane.

Po onome, što je već rečeno, Dubrovnik i Kotor, koji su pripadali poznijoj političkoj i crkvenoj jedinici Superioris Dalmatiae, u rimsko su doba bili u provinciji Dalmaciji, a u bizantinsko doba u posebnoj pokrajini dalmatinskog temata. Krajevi Svača, Ulcinja i Bara bili su u rimsko doba dio pokrajine Praeavalis, a prefektura Illyricum orientale. Dolaskom Slavena na donji Jadran, kad se rimsko-grčki živalj povukao u primorje, uređen je od Bara do Valone (Praeavalis — Epirus nova) bizantski drački temat. Tako su od 8. st. dalje bili politički u dračkom tematu Bar, Ulcinj i Svač. Crkveno pak krajevi tih triju gradova u rimsko doba bili su u biskupijama Duklje ili Skadra. Kad je u 5. st. osnovana metropolija u Skadru, koja je god. 535. podređena nadbiskupu Justiniane Prime, ti su gradovi u tim crkvenim jedinicama. Budući da se dukljanska biskupija spominje u popisu dračkih sufragana iz svršetka 9. st. ili početka 10. st., čini se, da je Duklja preživjela seobu naroda. U istome tom popisu spominje se također barska i ulcinjska biskupija, prema tome su Bar i Ulcinj svakako u 9. st., a tim

i u 10. st. bili sufragani dračkog metropolite.²⁰ Svačka biskupija se u to vrijeme još ne spominje, jer je vjerojatno nije ni bilo. Svač se nalazio na desnoj strani Bojane između Skadra i Ulcinja te je svakako pripadao jednoj od ovih dviju biskupija, a time je bio i on pod dračkim metropolitom. Po buli pape Benedikta VIII. od 27. IX. 1022. biskupije Bara i Ulcinja nisu više pod metropolitom dračkim, nego pod dubrovačkim.²¹

Po ovome se na svaki način, ne g. 1022. nego još prije, dogodila velika upravnocrkvena promjena odnosa s jedne strane Dubrovnika i Kotora prema Splitu, a s druge Bara, Ulcinja i Svača prema Draču. Odijelivši se jedni i drugi od dotadanih svojih metropolita, ujedinjeni tvore novu metropoliju sa sjelom metropolite u Dubrovniku.²²

Da se u spomenutoj buli Benedikta VIII. ne radi o samom činu uzvišenja dotadanje dubrovačke biskupije na nadbiskupiju i o uređenju nove metropolije — kako piše Šišić²³, — nego da se sve to već prije dogodilo, slijedi iz same te bule. Šaljući dubrovačkom nadbiskupu Vitalu palij, vanjski znak metropolitске vlasti, papa mu piše,²⁴ neka ga nosi samo »kako su ga i njegovi predšasnici« nosili, i neka čini samo ono, što zna, da su »njegovi pokojni predšasnici« činili. Ove posljednje riječi isključuju svako dvosmisleno tumačenje, jer se papa izričito pozivlje na znanje nadbiskupa Vitala o svemu onome, što su njegovi pokojni predšasnici činili nošenjem palija. U Dubrovniku je na svaki način prije 1022. bila osnovana metropolija sa sufraga-

²⁰ Thalloczy—Jireček—Sufflay, c. d. IV: bilo je Draču podložno 15 sufragana, između njih *Δουλείας* = Duklja, *Ανκονέδιον* = Ulcinja i *Αντιβάρηλος* = Bara; up. također St. Stanojević, *Borba za samostalnost*, Beograd 1912, 17.

²¹ Up. gore br. 19. U ovoj se buli izravno ne spominje svačka biskupija. Možda je ona sadržana u izrazu »in regno« »Tribunia«, pod kojim se imenom vjerojatno podrazumijeva i Zeta. Svač pak bio je u Zeti. Po Popu Dukljaninu gl. 30-up. Šišić, *Letopis*, c. d. 326. — pod Zetu su spadale županije Oblik i Prapratna, a Svač je bio između njih. Isto po gl. 36 — c. d. 331 — kad je car Samuil navalio na zetskog kneza Vladimira 998., ovaj se povukao s narodom na Oblik, a Svač je bio pod Oblikom = danas Tarabos.

²² Jireček—Radonić c. d. 160: »Od XII. veka bio je takmac arhiepiskopu barskomu nova arhiepiskopija dubrovačka, čiji su počeci tako isto nejasni, a povrh toga još više obavijeni tamom zbog čitavoga niza lažnih papskih povelja od VIII—XII. veka.« Slično Šišić, *Letopis*, c. d. 69 op. 46.

²³ c. d. 69.

²⁴ I. Kukuljević, c. d. »Pallium autem fraternitati tue more antecessorum tuorum ad missarum solemnia celebranda diebus vite tue tantummodo tibi concedimus... Et nihil tibi amplius liceat ausu temerario presumptionis arrogare, quam decessores predecessoresque tuos usos esse incognitum non habes«.

nima u Kotoru, Baru i Ulcinju za teritorij Dalmatiae Superioris, Travunje, Zahumlja i Srbije.²⁵

Uvime dobiva potvrdu, a tim i povijesnu vrijednost vijest mletačkog ljetopisca Ivana đakona, da se god. 1000. kod Korčule poklonio duždu Petru II. Orseolu na čelu svojih građana »dubrovački nadbiskup«.²⁶ Time su osnutak dubrovačke metropolije i njena vlast nad Barom, Ulcinjem i Svačem pomaknuti u vrijeme prije god. 1000.

Bez obzira na pravilo, da upravnim crkvenim promjenama redovito prethode ili ih prate političke, već samo osnivanje nove metropolije izvanredna je mjera, koja se provodi samo u iznimnim prilikama i radi osobitih crkvenih probitaka. Pogotovo kad se još k tomu radi o slučaju cijepanja i spajanja dijelova dviju starih metropolija. Zato je zacijelo tome crkvenom činu prethodila odgovarajuća vrlo važna političkoupravna podjela, koju ću, jer je nepoznata, pokušati potražiti i po mogućnosti utvrditi.

U pogledu kraja oko Dubrovnika do Budve nema poteškoća, jer je taj kraj, po već navedenome, davno prije g. 1000., još od 8. st., imao svoju posebnu pokrajinsku tematsku upravu i time bio politička jedinica za sebe. U to isto doba Bar, Ulcinj, a i Svač bijahu dio dračkog temata i dračke metropolije, pod kojima ostadoše sve do vladanja cara Samuila (976.—1014.). Ovome velikom vladaru uspjelo je god. 989. zauzeti drački temat sa njegovom metropolom gradom Dračem, oženivši se tom prilikom kćerkom dračkog gradskog priora Ivana Hrisilija.²⁷ Godine pak 996., za navale na Solun, udavši svoju kćer Miroslavu za Ašota, sina solunskoga duke Grgura Taronita, Samuil povjeri Ašotu upravu dračke oblasti, nekadašnjeg temata.²⁸ Metropoliji

²⁵ Upozorit ću, da nazivi nadbiskup i metropolita ne znače jedno te isto; u zapadnoj crkvi svaki metropolita ujedno je i nadbiskup, ali svaki nadbiskup nije metropolita; nadbiskup označuje čast, a metropolita vlast nad podređenim biskupima = sufraganima. Palij je oznaka metropolit-ske vlasti, a ne nadbiskupske časti.

²⁶ Rački, *Doc.*, c. d. 428. F. Šišić, *Povijest Hrvata*, Zagreb 1925, 475 kaže da svi rukopisi Ivana Đakona imaju složno archiepiscopos. Time je isključena svaka sumnja u stvarno postojanje toga naziva za dubrovačkog biskupa tog vremena.

²⁷ V. I. Zlatarski, *Istorija na parvito bulgarsko carstvo I/2*. Sofija 1927, 680. Jireček—Radonić, c. d. 149

²⁸ Zlatarski, c. d. 713; Jireček—Radonić, c. m., samo što po ovomu Ivan Hrizilija i Ašot bili bi zapovjednici grada Drača, a to ne stoji. Šišić, *Letopis* c. d. 66—67: »S Dračem u zajednici ostale su prevaklanske episkopije (Dioklija, Skadar, Drivast, Polat i Bar) do propasti bugarskoga carstva 1018, jer i ako je car Samuil negde ok. 990 osnovao za svoju državu od Carigrada nezavisnu bugarsku patrijaršiju u Ohridu, ipak nije učinio dračku arhiepiskopiju, već ju je ostavio zajedno s njenim

dračkoj oduze sve sufragane ostavivši joj jedino Drač, koji je od god. 989. pa sve do god. 1005. bio u Samuilovim, a ne u bizantskim rukama.²⁹ Samo maleni dio nekadašnje dračke oblasti, onaj od Bojane do Bara, ostao je i dalje bizantski. Da taj dio dračkog temata nije zauzeo Samuil, svjedoči Pop Dukljanin. Prema opisu navale cara Samuila god. 998. na Zetu i druge krajeve prema sjeveru, Zetu je Samuil zauzeo, dok je susjedni Ulcinj, koji se nalazio nedaleko od desne obale Bojane, bio u bizantskim rukama; slijedi, da Samuil 989. nije zauzeo primorski dio dračkoga temata na desnoj strani Bojane, ostao je on i dalje u bizantskim rukama; Samuilova dračka oblast nije prelazila Bojanu.³¹

Tako uski primorski kraj od Bojane do Spiča, u kojem su se nalazile biskupije Svača, Ulcinja i Bara, našao se g. 989. izvan dotadanjeg svoga crkvenog i političkog upravnog uređenja. Bizant se silom prilika morao pobrinuti, da takovo iznimno stanje dokrajči, da taj kraj crkveno i politički upravno uredi. Na stvaranje posebne upravne jedinice radi malenog prostora nije se moglo ni misliti. Preostajalo je samo taj kraj prisajediti jednoj već postojećoj susjednoj upravnoj jedinici. Dolazila je jedino u obzir ona, kojoj je Dubrovnik bio na čelu. Da je Bizant to i učinio, dokaz su prije navedene crkvenoupravne činjenice: podizanje dubrovačkog biskupa na metropolitско dostojanstvo i proširenje njegove vlasti na kraj između Spiča i Bojane. Tim crkvenoupravnim promjenama morale su odgovarati i upravopolitičke promjene, zato bi iz ovoga povijesnog razlaganja slijedilo:

sufraganima episkopijama onako kako ju je zatekao; jedina je promena dabome bila to, da je za vreme bugarske vlasti (od prilike između 900. i 1005) drački arhiepiskop gledao u ohridskom patrijarhu svoga glavaru, dok je, po prirodi same stvari u vreme vizantinske carske vlasti (pre 990. i posle 1005) vrhovna mu crkvena glava bio carigradski patrijarh. Ovo su proizvoljne tvrdnje, jer izvori, kako ću pokazati, drugačije dokazuju.

²⁹ Zlatarski, c. d. 727; Jireček—Radonić, c. d. 150.

³⁰ Šišić, *Letopis*, c. d. 331 i 333; (debellavit Dulcinum longo tempore, sed eum capere nullatenus valuit. Za točno vrijeme Samuilove vojne up. Zlatarski, c. d. 705, 709 i 712.

³¹ M. Sufflay, *Die Kirchenzustände im vortürkischen Albanien*, Vjesnik kr. zem. arh. XVII, Zagreb 1915, 9, pogrešno drži, da je drački posjed desno od Bojane ostao crkveno pod Dračem do 1022; to ne stoji, jer je i sam Drač u to vrijeme bio pod ohridskom arhiepiskopijom. Ne stoji ni mišljenje B. Prokića, Postanak ohridskog patrijarhata, Glas srp. kr. akademije XC, Beograd 1912, 243 da je »osvojenjem Drača cela eparhija dračkog mitropolita ušla u sastav Ohridske eparhije«; slično str. 255. i 257.

God. 989. Bar i Ulcinj, odijeljeni od bizantinskog dračkog temata, podčinjeni su bizantinskoj najbližoj pokrajini, kojoj je Dubrovnik bio na čelu; Svač je vjerojatno došao pod Zetu;

ta tako proširena jedinica nazivlje se *Superior Dalmatia*.

Između g. 989. i 1000. uređena je ta jedinica i crkveno time, što je dubrovački biskup, dotada sufragani splitskog metropolite, postao i sam metropolit, kojemu su uz druge bili podčinjeni kao sufragani i biskupi Bara, Ulcinja i Svača, dotad pripadnici dračkog metropolite.

3.

Ovakav jednostavan redoslijed događaja, osnovan na povijesnim izvorima, muti povijesna činjenica, dosada vremenski točno neodređena, da su svakako prije XII. st. Bar, Ulcinj i Svač bili sufragani Splita.

God. 1173. piše barski biskup Grgur papinskom legatu i splitskom kanoniku Gvalteriju, da je solinska (= splitska) crkva imala primat (= metropolitisku vlast) u čitavoj provinciji Dalmaciji, pa da joj je bila podložna i barska biskupija.³² Taj isti biskup g. 1177. pozivajući se izrijeком na »zapise i isprave« svojih predšasnika ističe primat splitske crkve nad čitavom Dalmacijom dodavši, da je barska crkva privoľom splitske crkve postala metropolom, sačuvavši prema njoj kao svojoj matici trajno poštovanje.³³

U činjenicu, da je negdje prije XII. st. splitski metropolit imao vlast nad Barom, Ulcinjem i Svačem, nije nikada nitko sumnjao. Ali jer ta činjenica nije bila vremenski pobliže određena, t. j. povijesno nije se baš znalo kad je to uistinu bilo, zato je ta činjenica redoslijed gornjih događaja više tamnila nego rasvjetljivala.

Uporište pobližeg vremenskog određivanja te povijesne činjenice pružao je Toma arcidakon splitski u gl. XV. svoje kronike. Toma tu opisuje, kako su biskupi Kotora, Bara, Ulcinja i Svača putujući morem na pokrajinski sinod u Split pri brodolomu poginuli; to se pak dogodilo u vrijeme splitskog me-

³² Smičiklas c. d. 170. datira je o. 1180., dok je Thalloczy—Jiraček—Sufflav c. d. 33 točno datiraju g. 1173.

³³ Smičiklas, c. d. 159. datira je 1178.—1179., dok Thalloczy i t. d. c. d. 34. godinom 1177.

tropolite Dabrala (1030.—1050.).³⁴ Iz ovog svjedočanstva slijedilo bi, da su se poslije god. 1022. spomenute biskupije odalečile od Dubrovnika i priključile Splitu. Ovakovim vremenskim podatkom Tome arcidakona gore spomenuti redoslijed događaja bio je tako zapleten, da ga nije nitko ni pokušao rasplesti; sve gornje tako jasne povijesne činjenice ostajale su neriješene. Radi toga mora se staviti u sumnju taj Tomini vremenski podatak i podvrći stručnoj kritici. To mi je moguće, jer svjedočanstvo o vremenu brodoloma biskupa nije sačuvano u jednoj nego u dvije redakcije izvora.

Jedna već poznata redakcija nalazi se u kronici Tome arcidakona splitskoga *Ystoria seu cronica salonitanorum pontificum atque spalatensium*. Drugu pak još neupotrebljenu redakciju ima kronika nepoznatog pisca s naslovom *Historia salonitanorum pontificum*. U Tominoj kronici opisani su događaji do 1266., a u onoj drugoj, koju radi kratkoće označujem HSP, samo do 1185. Te dvije kronike u mnogomu se tekstovno slažu, ali i razilaze u čitavim poglavljima, odlomcima i mnogim pojedinostima.

Smatram suvišnim iznositi ovdje općenite podatke o Tominoj kronici, jer je to dovoljno drugdje već učinjeno. Naprotiv moram iznijeti neke podatke o HSP-u, jer su potpuno nepoznati a potrebni.

HSP kroniku poznavao je modruški biskup Šimun Kozičić-Benja (o. 1460—1536) i prepisao je u svoja *Collectanea*, koja su do nas došla preko prijepisa ohridskog nadbiskupa o. Rafaela Levakovića (1590— o. 1650) i nalaze se u arhivu splitskog kaptola.

Znao je za HSP Talijan opat Ferdinand Ughelli (* 1670) i na nju je upozorio Ivana Luciusa (* 1679), koji je, pregledavši je, ovo za nju ustvrdio:³⁵

1. HSP nije drugo nego dio kronike Tome arcidakona;
2. tekstovno se samo toliko razlikuju, što HSP ima akta nekotih sabora, nekoliko papinskih pisama i epitaf kralja Zvonimira, a to je sve krivo i izmišljeno.

³⁴ Rački, *Doc.*, c. d. 200, taj sinod sazvan između 1040. i 1059; po šišiću, *Letopis* c. d. 71—72 u isto to vrijeme, a po Jirečeku, c. d. 159 bila bi to priča, pa ga i ne datira; isto Faber, *Pravo barskih nadbiskupa*, Glasnik Zem. muzeja BH, XVII Sarajevo 1905, 47; Medini, *Dub. starine* 1935, 203 da se brodolom zbilo o. 1045. i da »U ovoj priči može biti nešto istina«.

³⁵ *Inscriptiones dalmaticae*, Venezia 1674, 73: *Huius operis — t. j. Tomine kronike — plura exempla circum feruntur, nec satis castigata, nec admodum integre fidei, et praesertim illud, ex quo doctissimus Ferdinandus Ughellus abbas cisterciensis non nullos episcopos Jadren-*

Dok se Farlati u 1. točki složio s Luciusom, u 2. nije. Po Farlatiju akta sabora i papinska pisma jesu autentična.³⁶ Naša nauka, osim rijetkih Luciusovih pristaša, poprimila je Farlatijevo stanovište tako da nitko nije smatrao shodnim proučiti tekst kronike HSP, a kamoli ga objelodaniti. Dotle se došlo, da se više nije znalo, koji rukopisi sadrže kroniku Tome, a koji HSP, pa treba i to osnovno pitanje riješiti.

Farlati je znao za tri rukopisa HSP-a.³⁷

A. U arhivu rimske propagande — radi kratkoće zovem ga A.

B. U Barberini, kojega je poznavao Ugheli i Lucius = B.

C. Nadbiskupa o. Rafaela Levakovića = c.

Rački,³⁸ Šišić³⁹ i drugi noviji povjesničari znali su samo za rukopis B. Posvetio sam osobitu pažnju rukopisima HSP-a i uspjelo mi je nekoliko njih naći i proučiti, tako da danas postoje ovi rukopisi kronike HSP:

U rimskoj Vatikani, prije Barberini, — B⁴⁰ — napisan je na prijelazu XVI. u XVII. st. Lucius isporedivši obje kronike ispisao je razlike, koje se nalaze u jednom rukopisu Luciusove ostavštine u arhivu splitskog kaptola — b.

Iz Levakovićeva prijepisa, rukopis — c, — iz god. 1719., također u splitskom kaptolskom arhivu.

U istom je arhivu i rukopis — d, — prepisan g. 1749. iz paduanskog rukopisa — d — prepisana 1739. iz predloška — D —, koji je imao o. F. Riceputi († 5. X. 1742.). Da li postoje i

ses descriptis... qui in Germano archidiaconi textu minime reperiuntur. Id ego exemplum vidi et manu recenti scriptum reperi, contulique cum hoc codice — to je kodeks Vat. Lat. 7019, koji je Lucius darovao Vatikanu —; et quaeunque in illo de actis conciliorum Dalmatiae, epistolis papalibus et epitaphio Zvenimir regis scripta sunt, ea omnia ficta et supposititia, sunt...

³⁶ Farlati, *Illyricum sacrum*, I. 320.

³⁷ c. d. 319, 404; II, 161; III, 84 i 283.

³⁸ *Književnik* I, Zagreb 1864, 386 piše, da postoje rukopisi HSP: 1. U arhivu splitskog kaptola; 2. u zavodu sv. Jeronima u Rimu; 3. U Propagandi i 4. u Barberini u Rimu. Po *Doc. c.* d. 200 postojao bi samo rukopis Barberine, dok oni Propagande, sv. Jeronima i splitskog kaptola da su nekoć postojali. U predgovoru izdanju Tomine kronike između 9 rukopisa, koje navodi, tri su HSP, i to moj b, c, i d.

³⁹ *Priručnik*, Zagreb 1914, 151—155, s pozivom na Farlatia piše, da su postojali ovi rukopisi HSP: 1. u splitskom kaptolu; 2. u sv. Jeronimu; 3. u Propagandi; 4. u Barberini i 5. Levakovićev. Od tih da se oni Propagande i Barberine nalaze kao i još jedan u Vatikani — *Urbinate*, lat. 910. U *Povijesti*, c. d. 416, op. 23, piše, da su sačuvana samo dva rukopisa HSP, sada oba u Vatikanu, a bili bi *Bar. lat.* 3218 i *Urb. Lat.* 910. Svi su ovi podaci Račkoga i Šišića potpuno nepouzdana i krivi, radeni uglavnom po Farlatiju. U zbrci podataka Račkoga i Šišića jedino su pouzdani oni za rukopis B.

⁴⁰ *Barb. Lat.* 3218.

gdje se danas nalaze D i d, nije mi poznato. U bečkom arhivu nalazi se d_2 , prepisan iz d_1 , ali vremenski su oba vrlo bliza.⁴¹

Tako danas stalno postoje rukopisi kronike HSP: B, b, c, c_1 , d_1 i d_2 .

Uz ove činjenice može se prijeći i na kritiku teksta, naravno ograničujući se samo na podatak o brodolomu i na ono što je s njime tekstovno u uskoj vezi.

Tekst Tomine kronike

A. His fere temporibus
pars aliqua gentis Massa-
getum egressa de regione
sua que Mageria nuncupa-
tur, uenit in multitudine
grauī obstantia queque
deuastans; totam Panno-
niam ex utraque parte Da-
nubii occupauit. Interfectis
namque incolis regionis
illius, aliisque in seruitu-
tem redactis, posuerunt se
in planitie illa, quia prop-
ter raritatem hominum ha-
bilis erat animalibus alen-
dis, ex quibus maxime
multitudo ipsa uictum ha-
bebat. Hec regio dicitur an-
tiquitus fuisse pascua Ro-
manorum. Ceperunt ergo
circumpositas regiones bel-
lis assiduis infestare, eccle-
sias destruere, christianos
affligere. Erant enim pa-
gani crudelissimi, prius
uocabantur Hunni, postea
sunt Hungari nuncupati.
Ante ipsa tempora dux
Attila, ferocissimus perse-
cutor christianorum, de
predicta regione dicitur
fuisse egressus.

Tekst kronike HSP:

A₁. His temporibus de
regione Mangeria egressa
est multitudo gentis Mas-
sagerum devastans totam
Pannoniam ex utraque
parte Danubii. Et ceperunt
circumpositas regiones bel-
lis assiduis infestare, eccle-
sias destruere, christianos
affligere: erant enim pa-
gani crudelissimi, prius
vocabantur Hunni postea
sunt Hungari nuncupati.
Ante ipsa tempora dux
Attila, ferocissimus perse-
cutor christianorum, de
predicta regione dicitur
egressus.

⁴¹ Državni arhiv, 12.670.

B. Petrus archiepiscopus fuit anno domini nongentesimo nonagesimo, tempore Tirpimiri et Muncimiri filii eius regum.

C. Paulus archiepiscopus fuit anno domini millesimo quintodecimo, tempore Basilii et Constantini imperatorum et Cresimiri eorum patritii et regis Chroatorum. Pater uero *eiusdem* archiepiscopi uocabatur Prestantius, qui eodem tempore *primarius* erat, hoc est rector ciuitatis spalatine. *His temporibus*

Geysa, quartus dux Ungarorum, christianus effectus cepit gentem suam ad ritum christiane professionis paulatim attrahere, dans libertatem christianis edificandi ecclesias et nomen Christi publice predicandi.

B₁. Petrus archiepiscopus fuit anno domini nongentesimo nonagesimo, tempore Tripimiri et Muncimiri, filii eius regum. 990.

C₁. Paulus archiepiscopus natione spalatensis fuit anno domini millesimo quintodecimo, tempore Basilii et Constantini imperatorum *Constantinopolitanorum* et Crescimiri eorum patritii et regis Croatorum. Pater vero *dicti* archiepiscopi vocabatur Praestantius, qui eo tempore erat rector civitatis spalatinae.

Suo tempore Geisa, quartus dux Vngarorum, christianus effectus cepit gentem suam ad ritum christianae professinis paulatim attrahere dans libertatem christianis aedificandi ecclesias et nomen Christi publice praedicandi.

D. Mortuo denique Paulo archiepiscopo, substituitur est Dabralis anno millesimo tricesimo, temporibus principum predictorum.

Sedit in pontificatu annis XIII.

D₁. Dabralis archiepiscopus natione spalatensis anno domini tricesimo.

E. XV. *De exemptione episcoporum superioris Dalmatie.*⁴²

c { Factum est autem, ut illis diebus conuocarentur omnes suffraganei Dalmatie ad prouintialem synodum, que celebranda erat in ecclesia spalatensi. Episcopis autem superioris Dalmatie uisum est, quod commodius possent suum iter peragere, si omnes uno nauigio ducerentur. Tunc preparata naui.... omnes fere episcopi eandem nauem conscenderunt: uidelicet catariensis, antibarensis, dulcinensis et suacensis.

E₁. Temporibus principum predictorum convocati sunt omnes suffraganei Dalmatie ad synodum prouintialem quae celebranda erat in ecclesia spalatensi. Episcopis autem superioris Dalmatie visum est, quod commodius possent iter suum peragere, si omnes uno nauigio ducerentur. Tunc prae-parata naui.... omnes fere episcopi eandem nauem conscenderant, uidelicet catharensis, antibarensis et suancensis.

Tada dolazi zajednički opis oluje, brodoloma, pogibije svih biskupa i zatim ovo:

Tunc ciues urbium predictarum missa relatione ad summum pontificem, nuntiaverunt de naufragio episcoporum suorum, suppliciter postulantes eximi a subiectione ecclesie spalatensis, satis probabilem pretendentes occasionem, quia periculosum illis erat tam remotam ecclesiam uisitare. Quam ob rem romanus pontifex annuit petitioni eorum, omnesque episcopos a Ragusio superius absoluit a uinculo, quo tenebantur antieke metropoli salonitane; statuitque nouam metropolim in ciuitate antibarensi et omnes episcopatus predictos ei subiecit. Inferior uero Dalmatia habuit episcopatus suos more antiquo sue salonitane ecclesie subditos...

Usporedba ovog dijela teksta, koji je zajednički kronici Tome arcidakona i onoj HSP, mnogo kaže. U prvom redu, da se ne radi o jednoj, nego o dvije redakcije teksta, jer se međusobno u mnogom razilaze; sam pak tekst donesenog odlomka obiju redakcija nije izvoran, nego je sastavljen od izvoda iz triju izvora, koje označujem sa *a* i *a*₁, *b* i *b*₁, te *c* i *c*₁. Po sadržaju je *a* izvadak iz neke mađarske kronike, *b* iz kataloga splitskih biskupa, a *c* iz neke gornjodalmatinske kronike.

⁴² Međusobne tekstovne razlike dviju redakcija označene su kursivno, a njihovi izvori *a*, *b* i *c*, dok odlomci Tomini A, B, C, D i E a HSP-a A₁, B₁, C₁, D₁, i E₁.

Tekst A₁ odlomka u kronici HSP jednostavan je, kratak i jasan; naprotiv onaj A Tomine kronike, upravo jer je proširen, postao je u mnogomu nejasan i zamršen. Tako Tomino *obstantia queque devastans* po sebi je nesmisao (= poharavši, opustošivši sve zapreke!), pogotovo uporedivši sa u A₂ *devastans totam Pannoniam* (= opustošivši čitavu Panoniju), kako ima HSP. Zato je isključeno, da bi A₁ HSP-a bio sastavljen po A Tomine kronike.

Odlomci B uglavnom se tako međusobno podudaraju, da se ne može ništa zaključivati o njihovoj odvisnosti.

Uporedba odlomaka C+ D potvrdit će ono, što je utvrđeno za A i A₁. Po *His temporibus* Tomina C mađarski bi se kralj Gejza pokrstio i provodio pokrštenje Mađara u doba splitskog nadbiskupa Pavla (1015—1029), što je povijesni anahronizam, jer je Gejza 997. umro. Naprotiv C₁ HSP-a mjesto toga ima *Suo tempore*, t. j. za vladanja Gejze, što je tekstovno i povijesno potpuno ispravno.

Uporedivši odlomak D Tomin o nadbiskupu Dabralu sa njegovim B i C o nadbiskupima Petru i Pavlu kao i sa D₁, B₁ i C₁ HSP-a, vidi se, da Tomin C i D nije izvoran; da je izvoran, podudarao bi se s Tominim B, s kojim se slaže i B₁ HSP-a. Stoga C i D Tome svakako su prošireni C₁ i D₁ HSP-a, a ne obratno. Osim toga Tomin D povijesno je netočan, jer bi po Tominu D Dabral s jedne strane postao nadbiskup god. 1030., a s druge i *temporibus principum predictorum*, t. j. postao je nadbiskup za vladanja careva Bazilija II. i Konstantina VIII., od kojih je prvi umro 15. XII. 1025., a drugi 11. XI. 1028., dakle oba prije nego je po Tomi Dabral postao nadbiskupom. Po svemu Tomin D sadržajno je i povijesno netočan, naprotiv D₁ HSP-a ne samo da se razlikuje od Tomina D sadržajno, nego je i povijesno ispravan.

Tomin E pozniji je od E₁ HSP-a. HSP nema naslova, a Toma ga ima; riječi *factum est autem, ut illis diebus* Tomin su dodatak. Upravo po tim umetnutim riječima u E Tomine kronike, a koje se izravno odnose na saziv splitske sinode i biskupa brodolom, taj saziv po Tomi ili je vremenski neodređen ili se zbilo za nadbiskupa Dabrala (1030—1050). Ako se pak izbace ti dodaci iz Tomina E, dobije se E₁ HSP-a, te po riječima *Temporibus principum predictorum* slijedi, da sinod nije bio sazvan za Dabrala, nego prije, u vrijeme careva Bazilija i Konstantina i kralja Krešimira.

Usporedbom jednog i drugog odlomka jasno se vidi, da je Tomin pun anahronizama i netočnosti, a da toga ni jednoga ni drugoga nema kod HSP-a. Pomisao, da je autor HSP-a ispravljao Tomu, isključena je.

Time uporedba ovoga kratkog odlomka teksta jedne i druge kronike dovodi do općih zaključaka o međusobnom odnosu čitavoga njihova teksta.

Tekst onog dijela Tomine kronike, koji sadrži događaje, što su se zbili prije života Tomina, kao i čitav tekst *HSP*-a nisu izvorni sastavci, nego obične sredovječne kompilacije; radi se o dvjema redakcijama, koje među sobom nisu izravno odvisne, nego neizravno preko predložaka koji potječu iz starijih kompilacija; po poređenju gornjih odlomaka, redakcija *HSP* svakako je starija od Tomine, a kako sam pokazao i pouzdanija, te joj se kao izvoru mora dati prednost pred Tominom.

Ovim je položaj Tomine kronike prema kronici *HSP*-a sasvim izmijenjen; *HSP* je došla na mjesto suprotno od onoga, na kojemu je dosada u nauci stajala; nepravdo zapostavljeni njegov autoritet treba uspostaviti.

4.

Za rješenje problema, koji su u pitanju u ovoj radnji, time se mnogo dobilo. Kad se radi o povijesnom svjedočanstvu, koje se nalazi u jednoj i drugoj kronici, istom stručna analiza svakoga pojedinog slučaja može dati prednost svjedočanstvu jedne kronike pred svjedočanstvom druge.

Po prije navedenom tekstu obje redakcije slažu se u ovim činjenicama:

postojao je naziv, a tim i upravna jedinica Superior Dalmatia, u kojoj su osim Dubrovnika i Kotora bili također Bar, Ulcinj i Svač;

biskupi Bara, Ulcinja i Svača bili su sufragani splitskog metropolita, od kojega su se radi udaljenosti i saobraćajnih prilika odvojili.

Budući da sam već prije ustanovio, da se ove činjenice nalaze i u drugim prvorazrednim izvorima, zato o njima ne može biti sumnje, one su povijesno istinite.

Dok se tako obje redakcije u tim činjenicama slažu, razilaze se u vremenskim podacima. Po redakciji Tominoj (*D* i *E*) biskupi gornje Dalmacije putovali su na provincijalni sinod u Split i potopili se u vrijeme nadbiskupa splitskog Dabrala (1030—1050); po *HSP* (*D*₁ i *E*₁) *Temporibus principum predictorum* to se sve dogodilo za vladanja bizantskih careva Bazilija II. i Konstantina VIII, te hrvatskoga kralja Krešimira. Budući da po već navedenoj buli Benedikta VIII. gornjodalmatinski gradovi prije god. 1022. imaju svoju posebnu metropoliju, otpada

po sebi svaka vremenska mogućnost podložništva tih biskupija Splitu u vrijeme Dabrala. A kako je s kronologijom, koju nam pruža HSP?

Car Bazilije umire 15. XII. 1025., Konstantin 11. XI. 1028., a Krešimir nešto kasnije o. 1030.; zato bez obzira na drugo, držeći se samo podataka HSP, terminus post quem non brodoloma svakako je god. 1025.; dok po stupanju na prijestolje Bazilija i Konstantina god. 976. bila bi terminus ante quem non. Ako se s tim poveže bula Benedikta VIII. god. 1022. ili vijest mletačke vojne god. 1000., granice vijesti kronike HSP o gornjodalmatinskim biskupima skratit će se i odnosile bi se na vrijeme između 976. i 1000., dotično između g. 989. kad su Ulcinj, Svač i Bar otpali od dračkog temata, i g. 1000. vijesti Ivana dakona.

Taj vremenski razmak suzit će i početak vladanja hrvatskog kralja Krešimira, jer HSP brodolom i drugo datira i njegovim vladanjem. Pravo vrijeme početka vladanja hrvatskog kralja Krešimira nije poznato, ali se zna, da pada u zadnje godine 10. st.; prema tome bi po HSP-u brodolom i odcjepljenje gornjodalmatinskih biskupija od splitskog metropolite padali negdje na sam svršetak 10. st. Da li se to slaže s drugim povijesno utvrđenim činjenicama?

Za vrijeme vojne Petra II. Orseola na Dalmaciju god. 1000. stalno je u Hrvatskoj već vladao Krešimir, jer se u vrijeme te vojne njegov stariji brat Svetoslav, kojega je bio Krešimir prije toga zbao sa prijestolja, nalazio kao bjegunac u bizantskom Trogiru.⁴³ Borba pak za prijestolje između braće nastala je neposredno poslije smrti njihova oca Stjepana Držislava. Kad je pak Držislav umro, ne zna se, ali po prilikama, koje su se tada zadnjih godina 10. st. zbivale u Hrvatskoj, dade se i to približe odrediti.

Po mletačkom piscu Ivanu Dakonu⁴⁴ dužd je uskratio Hrvatima plaćanje danka, čime je došao u otvoren sukob s Hrvatima nešto prije dolaska cara Otona III. u Italiju.⁴⁵ Car pak Oton u ožujku 996. nalazi se u Veroni, zato dužd počinje borbu s Hrvatima na svršetku 995. ili najkasnije na početku 996.

Poznato je, da je kralj Stjepan Držislav uvijek bio na strani Bizanta, kako je bio i dužd Petar II. Orseolo, zato je isključeno, da je dužd započeo borbu s Hrvatima za živa kralja

⁴³ Rački *Doc. c. d.* 425—429; Šišić, *Povijest, c. d.*, 470—478, krivo je istovetovao Suronju Ivana Dakona s Krešimirom; Suronja = Svetoslav.

⁴⁴ Rački, *Doc. c. d.*, 424—425.

⁴⁵ Kretschmayer, *Geschichte von Venedig*, Gotha 1905, I, 132 Oton je na 1. V. 996. bio u Raveni.

Držislava; on je to mogao učiniti jedino i samo za prijestolne borbe poslije smrti Držislava. A jer je dužd borbu započeo na kraju 995. ili na početku 996., slijedi, da je Držislav umro negdje 995.

Povijesno se znade, da je za života kralja Držislava njegov stariji sin Svetoslav bio prestolonasljednik (dux),⁴⁶ a time po smrti očevoj zakoniti hrvatski kralj; zato je teško pomišljati, da bi dužd u redovitim prilikama bio započeo borbu protiv Svetoslava. Nego, jer je odmah po smrti kralja Držislava počela borba između njegova tri sina za hrvatsko prijestolje,⁴⁷ dužd je to iskoristio i uskratio plaćanje danka.

Od godine 996. moć cara Samuila pada, on je upućen na defenzivu i odstupanje. Jedino 998. poduzimlje Samuil oštru ofenzivu prema sjeverozapadu, i to izvan svoje interesne sfere. Udara na Bizantu saveznu Zetu, zalud podsjeća bizantski Ulcinj pa Kotor, Dubrovnik i druga bizantska mjesta sve do Zadra. Opustošivši tako »čitavu Dalmaciju«, preko Bosne i Srbije vraća se natrag.⁴⁸ Dok Pop Dukljanin, koji je o ovom naletu cara Samuila svjedok, toliko ističe neprijateljski stav Samuila protiv bizantske Zete i Dalmacije, za Hrvatsku to ne kaže, iako je car Samuil na toj vojni prošao gotovo kroz čitavu Hrvatsku, uzduž uz more na dolasku i poprijeke na povratku. Budući da Pop Dukljanin o neprijateljskom stavu cara Samuila protiv Hrvata ne govori, a vojska je Samuilova prošla kroz Hrvatsku, Samuil niti je bez pristanka Hrvata taj nenadani vojni pohod mogao poduzeti niti bez njihova sudjelovanja provesti. Po svemu, na Samuilovoj strani bili su Hrvati; dotično, za prijestolne borbe između braće Svetoslava s jedne, a Krešimira i Gojslava s druge strane, protubizantska stranka, a to je na svaki način stranka Krešimira i Gojslava, pozvala je u pomoć cara Samuila; on se odazvao, bizantskom posjedu veliku štetu nanio, a Krešimiru i Gojslavu pomogao, da su konačno uklonili sa hrvatskog prijestolja starijega svog brata Svetoslava, koji kao bjegunac nalazi utočište u bizantskom

⁴⁶ Po natpisu nadenu na Kapitulu kod Knina: ... CLAV DUX HROATORUM IN TEMPUS D-IRZISLAV DUCEM MAGNUM.

⁴⁷ Ovo slijedi iz vijesti Ivana Đakona, kad je na vojni god. 1000. dužd došao u Trogir, da je tu »Sclavorum etiam regis frater Surigna nomine aderat, qui condam (= ne baš tada nego pred dulje vremena) fratero dolo deceptus regni amiserat diadema«. Rački *Doc.* c. d., 427. Dandolo u t. zv. *Kratkoj kronici* ima »Hoc tempore defuncto rege Chrtacile (= Držislav) inter filios nata discordia, magnum in regione illa schisma pululavit...« Šišić, *Povijest Hrvata*, c. d. 471, op. 14.

⁴⁸ Šišić, *Letopis*, c. d., 331 i 333. Up. gore 30.

Trogriru, a jer je Samuilova vojna bila g. 998., Svetoslav vlada od 995. do 998.⁴⁹

Ovakav razvoj prilika u Hrvatskoj bio je i te kako u prilog pretenzijama poduzetnog dužda Petra II. Orseola. Život Venecije ovisio je o sigurnosti prolaza njena brodovlja uz dalmatinsku obalu. U 9. st. Venecija još nije bila tako jaka, da je mogla tražiti izravnu vlast u bilo kojem obliku nad Dalmacijom; u 10. st. jednako, jer su stratešku čast imali hrvatski kraljevi od Tomislava do Držislava. Zato kad se borba za hrvatsko prijestolje oduljila, pogotovo kad je njen ishod svršio u korist protubizantske stranke, stranke Krešimira, ovomu Bizant kao svom otvorenom protivniku nije mogao na nijedan način da povjeri stratešku čast u Dalmaciji. Zato je Svetoslavovim gubitkom hrvatskoga prijestolja prestala i čast stratega te god. 998. ta je čast bila bez nosioca i ispražnjena. Što je dotada dužd radio prikriveno, snubeći još tamo od 995./6. pojedine dalmatinske gradove za sebe, mogao je sada i otvoreno istupiti traženjem, da mu Bizant podijeli čast stratega Dalmacije. Na jesen 998., svakako poslije Samuilove vojne i bijega Svetoslavovog, šalje dužd svoga sina Ivana u Carigrad, da mu isposluje čast dalmatinskog stratega, na što su već bili pristali i dalmatinski gradovi, uznemirivani i pritiješnjeni od Krešimira.⁵⁰ Bizant prista na duždjev prijedlog, i dužd. god. 1000. ide osobno u Dalmaciju tražeći da mu svako pojedino mjesto prizna tu od Bizanta dodijeljenu mu čast, otada se on kiti naslovom »dux Dalmatiae«. Sa svim ovim u skladu je i činjenica, što dužd na svom pohodu samo dolazi do granica dubrovačke bizantinske provincije, kam ga dodoše Dubrovčani pozdraviti.

Po svemu ovome redosljed događaja, kako se odvijao na hrvatskom dvoru zadnjih godina 10. st. bio bi:

Kralj Stjepan Držislav umire 995; naslijedio ga je najstariji mu sin prestoljonasljednik Svetoslav Suronja; ali protiv Svetoslava ustaju mlada braća Krešimir i Gojslav, da ga zbače s prijestolja, što im s pomoću Samuila i uspijeva polovicom 998., kad počinje vladanje Krešimirovo.

Utvrdivši tako godinu početka vladanja kralja Krešimira, može se završiti rješenje pitanja kronologije brodoloma i osnutka metropole u Dubrovniku.

Brodolom se po HSPu zgodio za vladanja Krešimira; ovaj pak počinje vladati 998., zato prije utvrđeni terminus ante

⁴⁹ Da je Svetoslav uistinu nešto vrijeme vladao, pokazuju vijesti donesene gore nap. br. 47 i isprava Petra Krešimira (1067) o Diklu — up. Rački, *Doc. c. d. 62* —, koja sadrži redosljed hrvatskih vladara X. stoljeća, između kojih spomenuti su Svetoslav i njegov ban Varda.

⁵⁰ Rački, *Doc. c. d. 425*; Šišić, *Povijest Hrvata c. d. 473*.

quem non osnutka nove metropolije za gornju Dalmaciju pomaknut je od god. 989. na god. 998. Prije sam postavio terminus post quem non osnutka dubrovačke metropolije u god. 1000., zato vojna cara Samuila vjerojatno, a pogotovo borbe nastale na hrvatskom prijestolju u to vrijeme, povod su sazivu metropolitanskog sinoda u Splitu u jesen 998., kad se zbio i brodolom, te *osnutak dubrovačke metropolije pada u godinu 999.*⁵¹⁾, jer g. 1000. Dubrovnik je to već bio.

Dok je tako Tomina kronologija pitanja brodoloma i osnutka metropolije za Gornju Dalmaciju bila u opreci sa svim ostalim povijesnim izvorima i priječila svaki ne samo uvid, nego i zahvat u redosljed vrlo važnih povijesnih događaja tog vremena, kronologija HSP sa svima je u skladu; po njoj postaju mnoge činjenice jasne i ispravne. Tako svjedočanstvo HSPa ne samo da se ne protivi, nego potvrđuje ono, što sam po drugim izvorima već prije utvrdio, da su svakako prije 998. ili 999. Bar, Ulcinj i Svač crkveno bili prikjučeni Splitu, od kojega su se tih godina odcijepili skupa s Dubrovnikom.

Na zaključak, da osnutak dubrovačke metropolije pada u vrijeme Samuilove vojne, došao sam isključivo na osnovi donesenih izvora, osobito po nepoznatom tekstu kronike HSPa. No u tome nisam osamljen. U Dubrovniku su postojale dvije tradicije o osnutku njihove metropolije. Po jednoj službenoj, temeljenoj na više falsifikata nastalih najkasnije u 12. do 13. st., Dubrovnik je od samoga svog početka bio metropolija, kao izravni nasljednik porušenog Epidaura, grada koji da je dobio metropoliju od pape Grgura I. (590—604)⁵²⁾ Po drugoj, sačuvanoj kod dubrovačkih kroničara 16. i 17. st., Dubrovnik je postao metropolija time, što je u vrijeme Samuilove vojne dukljanski metropolit pobjegavši u Dubrovnik bio od Dubrovačana izabran za biskupa, a jer je on već bio metropolit, vršio je i dalje metropolitску vlast; Dubrovnik je tim postao sijelo metropolite, na što je Rim pristao odmah, a Split poslije kra-

⁵¹⁾ Ovoj se činjenici ne protivi, što je Kotor god. 1025. već bio sufraganan južno-talijanskog Barija. — up. Šišić *Letopis*, c. d., 75—77, op. 50 i Jireček-Radonić, c. d., 161. Ne protivi se također, što Bar od druge polovice XI. pa sve do druge polovice XII. st. vodi borbu s Dubrovnikom za svoju posebnu metropoliju. Osnutak dubrovačke metropolije izazvao je razmirice i pobudio nove težnje, koje su uređenje dubrovačke metropolije uvelike ometale i priječile.

⁵²⁾ J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, Beograd 1934. 1—3 tobožnja bula pape Zaharije od XVI. st. iz god. 743. F. Kukuljević, *Codex*, c. d. 151—152; Grgura VII. od 21. V. 1076., a Paskala II. od 27. I. 1102. Smičiklas, c. d., 2 i t. d.

ćeg krzmanja.⁵³ Naravno, da je ova posljednja tradicija postanka dubrovačke metropolije, makar bila u pogledu činjenice postojanja dukljanske metropolije u 10. st. pogrešna za kronologiju, koju sam u ovoj radnji obradio, velika potvrda.

Radi lakšeg pregleda iznijet ću na kraju važnije povijesne činjenice u ovoj raspravi istražene i razjašnjene.

Kad je polovicom 8. st. osnovan Dalmatinski temat, bio je razdijeljen na dvije pokrajine, zadarsku i dubrovačku.

Samuilovim osvojenjem 989. Drača i njegove oblasti do Bojane, Svač, Ulcinj i Bar, koji su dotada bili pod dračkim tematom, dođoše pod političku upravu dubrovačke bizantske pokrajine, koja se naziva Dalmatia Superior.

Tekst Tomine kronike za vrijeme, koje je Tomi prethodilo, nije izvoran Tomin, nego je uglavnom prijepis ili redakcija iz više starijih kompilacija.

Isti je slučaj i s tekstom kronike HSPa, jedino što je redakcija ove bliža pratipu i time kao starija ili vrednija ili bar jednako vrijedna kao i Tomina, pa se ne smije zapostavljati, a kamoli potpuno zabacivati.

Budući da je dračka metropolija bila g. 989. rasparčana, dok su njeni sufragani južno od Bojane bili podvrgnuti istočnjačkoj patrijaršiji ohridskoj, zapadnjačkolatinske biskupije Svač, Ulcinj i Bar potpadoše pod splitskog metropolitu.

Po smrti Stjepana Držislava (995) između njegova tri sina borba je za hrvatsko prijestolje, tako da negdje polovinom 998. mlađi sinovi Krešimir i Gojislav oteše krunu starijemu Svetoslavu-Suronji, pristaši bizantinskom.

Budući da je uprav u to doba g. 998. vojska cara Samuila na hrvatskom tlu u borbi s Bizantom i njegovim saveznicima, sa tom vojnom cara Samuila svakako je u vezi i tadašnja borba između braće za hrvatsko prijestolje i bijeg Svetoslava-Suronje; Krešimir i Gojislav kao bizantinski protivnici na strani su Samuila.

God. 999. *Dalmatia* se *Superior* crkveno odijelila od splitske metropolije i osnovana je unutar granica političke dubrovačke provincije posebna metropolija sa sjelom metropolite u Dubrovniku.

⁵³ Po N. Ranjini i Restiju, *Annali di Ragusa e Chronica Ragusina*, ed. N. Nodilo MshSm XIV i XXV, Zagreb 1883. 202 i 1893. 30 to se zgodilo god. 980.; po G. Lucchiariju, *Copioso ristretto*, Dubrovnik 1790. 16—17. god. 990.; S. M. Cerva, *Prolegomena* kod K. Vojnovića, *Crkva i država u Dubrovačkoj republici*, Rad 119.69 da je dubrovačka metropolija nastala u X. st.; po Farlatiju c. d. V. 24—25 Duklja nije porušena za Samuilove nego za Simeunove vojne, i zato osnutak dubrovačke metropolije padao bi »ad annum tricesimum vel quadragesimum« X. st.

